T.M.ABIŞOVA
e-mail: teyyibeabisova@gmail.com
:https://orcid.org/0009-0009-8636-5468

Bakı Slavyan Universiteti
(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 33)

10.62021/0026-0028.2024.4.212

İNKLÜZİV TƏLİMDƏ İBTİDAİ SİNİF ŞAGİRDLƏRİNƏ HƏNDƏSƏ ELEMENTLƏRİNİN ÖYRƏDİLMƏSİ METODİKASI

Xülasə. *İnklüziv təhsil uşaqların müstəqil bir fərd olduğunu və təhsil zamanı onların hər birinin öz ehtiyacları olduğunu qəbul edən metodologiyaları inkişaf etdirməyə yönəlib. İnklüziv təhsil tədris zamanı müxtəlif ehtiyacların ödənilməsinə yönəlmiş yanaşmaların formalaşdırılmasına çalışır.*
İnklüziv təhsil istər sağlam, istərsə də əlillərin bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir və bu, cəmiyyətdə sosial bərabərliyin qorunmasına, əlil uşaqların təhsil və başqa xüsusi ehtiyaclarının ödənilməsinə şərait yaratmış olur.
İnklüziv təhsillə bağlı beynəlxalq praktikaya görə, bir sinifdə təhsil alan xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin sayı 5-10% olmalıdır.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, ibtidai sinif, şagird, həndəsə elementləri, fiqurlar*

İnklüziv təhsil, fərdi və digər insanlarla olan fərqləri nəzərə alaraq, ehtiyaclarına uyğun olaraq müvafiq dəstək və təhsil xidmətlərindən faydalanaraq bütün şagirdlərin birlikdə öyrənməsinə dəstək verən təhsil yanaşmasıdır. İnklüziv təhsildə bütün şagirdlərin birlikdə öyrənməsi vacibdir və hər bir şagirdin dərslərdə, fəaliyyətlərdə və öyrənmə imkanlarında iştirakı gözlənilir. Müəllimlər normal inkişaf edən və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdləri nəzərə almaqla hər cür fəaliyyət təşkil etməlidir; bütün şagirdlər üçün və onların ehtiyaclarını ən yaxşı şəkildə ödəmək üçün digər ekspertlər və təşkilatlarla əməkdaşlıq edərək planlar hazırlayır. Bu kontekstdə inklüziv təhsil təkcə əlillərə aid deyil; Fərqli ana dilləri olan şagirdlər və müxtəlif sosial-mədəni mühitlərdən olan şagirdlər kimi bütün imkansız şagirdləri və xüsusi ehtiyacı olan şagirdləri əhatə etmək məqsədi daşıyır.

İnklüziv təhsil bərabər imkanlar prinsipinə əsaslanan normallaşdırma, ümumiləşdirmə və inteqrasiya təcrübələri nəticəsində əldə edilən bilik və təcrübələrlə əldə edilmişdir. İnklüziv təhsilə gedən yolda normallaşma xüsusi təhsil ehtiyacı olan bütün şagirdlərin ümumi əhali qrupunda həmyaşıdlarının istifadə etdiyi şəraitə mümkün qədər yaxın olan təhsil xidmətlərinə çıxış əldə etmələrini müdafiə edən bir yanaşmadır. İnklüzivlik xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şagirdlərin ehtiyaclarına uyğun fiziki mühitdə lazımi tənzimləmələr edərək ümumi təhsil siniflərinə yerləşdirmək, dərslərdə və sinif fəaliyyətlərində minimum köməkliklə iştirak etmək kimi müəyyən edilir. İnklüziv geniş şəkildə bütün imkansız uşaqları, o cümlədən xüsusi təhsil ehtiyacı olanları əhatə edir. İnklüziv təhsil anlayışına daha yaxın bir təcrübə olan inteqrasiya, bütün imkansız tələbələrin "ən az məhdudlaşdırıcı" prinsipinə uyğun olaraq, yerləşdikləri təhsil mühitlərində bütün kurslarda və fəaliyyətlərdə tam iştirakını təmin etmək üçün dəstək xidmətlərinin göstərilməsi deməkdir.

İnklüziv təhsildə üç əsas komponent var: çıxış, iştirak və dəstək. "Çıxış" şagirdlərin çoxsaylı və müxtəlif öyrənmə imkanlarının təklif olunduğu və onların maraq və ehtiyacları çərçivəsində fəaliyyətlərin planlaşdırıldığı keyfiyyətli təhsil mühitlərinə çıxışı kimi müəyyən edilir. Şagirdlərin təhsil mühitlərinə çıxışı universal dizayn və köməkçi texnologiyalar kimi təcrübələrdən istifadə etməklə dəstəklənir. Çıxış inklüziv təhsil təcrübələrində ilk addımdır və

tək başına kifayət deyil. "İştirak" gündəlik fəaliyyətlər, rutinlər və mühitlərdə şagirdlərin inkişafını və öyrənməsini dəstəkləməklə çıxış anlayışını genişləndirir. Şagirdlərin cəlb edilməsi, inkişafı və öyrənilməsi müəllimlər tərəfindən sinif fəaliyyətləri, gündəliklər və keçidlər zamanı sistematik şəkildə istifadə olunan təbii tədris yanaşmaları vasitəsilə dəstəklənir. Dəstək fərqlərdən təsirlənmiş şəxslərə, o cümlədən xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlara və onların ailələrinə inklüziv təhsil kontekstində xidmət göstərən müəllimlərə, ekspertlərə və praktikantlara sistemli şəkildə dəstək olmaq üçün zəruri infrastrukturun yaradılması və saxlanılmasıdır. Bu kontekstdə nəzərdən keçirilə bilən dəstəklərə peşəkar inkişaf imkanları, siniflərdə müəllim-uşaq nisbətinin tənzimlənməsi və ya inklüziv təhsil təcrübələrinin tətbiq olunduğu siniflərdə köməkçi müəllimlərin və ya yardımçı heyətin təmin edilməsi daxildir. Bu infrastrukturun yaradılması inklüziv təhsil təcrübələrinin uğurla həyata keçirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 1970-ci illərdə İngiltərə və ABŞ kimi ölkələrdə qəbul edilən qanunlarla gündəmə gələn təhsildə "ən az məhdudlaşdırıcı mühit" anlayışı bugünkü inklüziv təhsil təcrübələrinin əsasını təşkil edən elementlərdən biridir. Bu baxımdan əvvəl "inteqrasiya təhsili", sonralar "inteqrasiya" və "təhsil" kontekstində "inklüziv təhsil" təcrübələrinin nəzəri və praktiki olaraq müzakirəsi və yayılması səylərinin şahidi olmuşdur. "Hamı üçün təhsil" yanaşması 2000-ci illərdə baş vermişdir. Tarixi prosesdə normallaşma hərəkatı ilə başlayan dəyişiklik indi inklüziv təhsil yanaşmasına çevrilib. Son zamanlar bütün dünyada inklüziv təhsillə bağlı araşdırmalar artmaqdadır.

İnklüziv təhsil nədir?

İnklüziv təhsilin üstünlükləri aşağıdakılardır:

- *Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara onlara uyğun təhsil sistemi təklif olunur.*
- *Təhsil bütün uşaqların ehtiyaclarına uyğun təşkil edilir.*
- *Təhsildə imkan bərabərsizliyinin qarşısı alınır.*
- *Təhsildə ədalət təmin olunur.*
- *Təhsil ailələrin və cəmiyyətin iştirakı üçün öncüldür.*
- *Keyfiyyətli təhsil üçün nümunədir.*
- *Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların öz həyatlarında yüksək özgüvəni olması təmin edilir.*
- *Əlillərin məşğulluqda iştirakı üçün infrastruktur yaradılır.*

İnklüziv təhsil necə yaranıb? İnklüziv təhsil nə üçün lazımdır? İnklüziv təhsil; Cəmiyyətdə mövcud ola bilməyən, cəmiyyət tərəfindən kənarlaşdırılan, təhsildə imkan bərabərsizliyindən əziyyət çəkən, təhsil almaqda çətinlik çəkən uşaqlar üçün yaradılmış təhsil prosesi və proqramıdır. YUNESKO-nun məlumatına görə, bu təhsil proqramı dövlətlərin öz ölkələrində öyrənmə yaşında olan bütün uşaqlar üçün müvafiq təhsil strategiyasının hazırlanmasını, bu strategiyaların planlı şəkildə həyata keçirilməsini və nəticələrinin müşahidəsini nəzərdə tutur.

YUNESKO inklüziv təhsilin əhəmiyyətini vurğulamaq üçün üç səbəb irəli sürür:

- Təhsil əsaslandırması;
- Sosial əsaslandırma;
- İqtisadi əsaslandırma. [6]

Təhsil əsaslandırması tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinə və ehtiyaclarına uyğun təhsil proqramlarının hazırlanmasını nəzərdə tutur. Çünki dünya ölkələri təhsil standartına nail olmaq istəyir, lakin keyfiyyətli təhsilə nail olmaq üçün uşaqların ehtiyaclarına uyğun təhsil hazırlanmalıdır. Beləliklə, təhsildə imkan bərabərsizliyi aradan qaldırılır, şagirdlərin öyrənmə potensialı üzə çıxır və onlar sosial həyatda özlərini daha inamlı hiss edirlər.

Sosial əsaslandırma uşaqların ədalətli və bərabər şəraitdə təhsil alması ehtiyacını ehtiva edir.

İqtisadi əsaslandırma bütün şagirdlərin birlikdə təhsil alması ehtiyacını ehtiva edir. Şagirdlərin müxtəlif tipli məktəblərdə təhsil alması böyük xərclər yaradır və təhsildə lüzumsuz xərclər büdcəsi yaradır. Məktəblər şagirdlərə uyğunlaşmalıdır, şagirdlər məktəblərə yox.

İnklüziv təhsilin komponentləri hansılardır?

İnklüziv təhsil sisteminə təsir edən bəzi komponentlər var. Bu komponentlər inklüziv təhsilə təsir edən amillərdir. İnklüziv təhsilin zəruri olduğu qədər əhatəli olması üçün hər bir komponentin düzgün olması və üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməsi gözlənilir.

İnklüziv təhsilin məqsədi nədir?

İnklüziv təhsilin məqsədi; cins, irq və əlillik kimi ayrı-seçkilik yaradan səbəblərə görə layiq olduqları təhsilə çata bilməyən uşaqlara lazımi təhsilin verilməsidir.

Bəs müəllimlər inklüziv siniflərdə necə fəaliyyət göstərməlidirlər? Sinif mühitlərində; Müxtəlif xüsusiyyətlərə, ehtiyaclara və gözləntilərə malik olan uşaqlarla işləyərkən müəllimlərin malik olmalı olduğu bilik, bacarıq, münasibət və meyllər həmin təlim mühitinin inklüziv xarakterini müəyyən etmək üçün vacibdir. Bu baxımdan inklüziv təhsilin səlahiyyət sahələrini üç səviyyədə müəyyən etmək olar: bilik, bacarıq və münasibət. Bilik səviyyəsində müəllim səriştələri inklüziv təhsil təcrübələrini həyata keçirmək üçün lazımi perspektiv və resurslara malik olmaq ilə bağlı səriştə sahələrini əhatə edir. Bacarıq səviyyəsindəki səriştələrə inklüziv təlim mühiti yaratmaq, bütün uşaqları əhatə edəcək şəkildə öyrənmə və tədris prosesini uyğunlaşdırmaq, inklüziv şəkildə inkişafı və öyrənməni qiymətləndirmək üçün tələb olunan səriştə sahələri və bacarıqlar daxildir. Nəhayət, münasibət səviyyəsində olan səlahiyyətlərə inklüziv təhsilə müsbət münasibət və meyllər nümayiş etdirmək və təhsilin digər maraqlı tərəflərinin inklüziv paradiqmaya müsbət münasibət bəsləməsini təmin etmək üçün zəruri olan səlahiyyətlər daxildir. Təhsil islahatından irəli gələn vəzifə kimi milli kurikulumun yaradılması, təhsilin yeni məzmununun xüsusiyyətləri, şagirdyönümlülük, şagird təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi məsələləri şərh edilmişdir. Riyaziyyat dərslərində kompyuterdən istifadənin aşağıdakı hallarda daha məqsədəuyğun hesab olunması əsaslandırılmışdır: – şifahi hesablamalarda (tez bir zamanda tapşırığı verib, cavabı yoxlamaq); – yeni materialın öyrənilməsində (müxtəlif əyani vasitələrdən istifadə etmək, yeni anlayışlara keçidin motivasiyasını qurmaq); – frontal sorğunun keçirilməsində; – məsələlərin həllində (şəklin çəkilməsi, müəyyən bacarıqların öyrədilməsi); – şagirdlərin tədqiqat fəaliyyətinin təşkilində; – fənlərarası əlaqələrin qurulmasında. Belə dərslərdə şagird tədrisin subyektinə çevrilir, şagirdlə işləməyin optimal tempi əldə edilir, verilən tapşırıqların sayı artır, şagirdin buraxdığı səhvlər tez tapılıb düzəldilir, şagirdin işi tez qiymətləndirilir, müəllim işlərin yoxlanılmasına az vaxt sərf edir, kompyuterlə işləyərkən dərsdə oyun elementləri ortaya çıxır və bu da əksər uşaqlarda tədrisə marağı artırır. İbtidai siniflərin riyaziyyat dərslərində kompyuterdən istifadənin məqsədəuyğun formaları müəyyən edilmişdir. Hər bir nümunəyə aid dərs üçün slaydlar hazırlanmış, onlardan istifadənin metodikası verilmişdir. Burada həndəsə elementlərinin öyrədilməsinə başlayarkən ilk növbədə aşağıda təsviri olan slaydı nümayiş etdirmək təklif olunur: Üçbucaq şəkli verilir, altında "3 tərəf, 3 bucaq var" sözləri, kvadrat şəkli, altında "4 tərəfi 4 bucağı var, bütün tərəfləri bərabərdir", düzbucaqlı şəkli altında "4 tərəfi, 4 bucağı, qarşı tərəfləri bərabərdir", dairə şəkli altında "yuvarlaqdır, bucağı və tərəfi yoxdur" sözləri yazılmışdır. Məqsəd bu əlamətlərə görə sadə həndəsi fiqurları tanımaqdır. Əvvəlcə slayd tam şəkildə mümayiş etdirilir, şagirdlərdən bu əlamətlər təkrar-təkrar soruşulur, sonra isə ekrandan şəklin altındakı yazılar çıxarılır. Yenidən şagirdlərdən 13 bu əlamətlər soruşulur. Artıq onlar əlamətləri oxuyaraq deyil, şəklə baxaraq düşünüb cavab verəcəklər.

Riyaziyyat kursuna daxil edilmiş həndəsi məzmun xəttində öyrədiləcək anlayışlar müəyyən edilmişdir. Bu anlayışlar haqqında bilikləri yada salmaq və yeni biliklər əldə etmək məqsədi ilə aşağıda verilmiş oyun xarakterli tapşırıqlardan istifadə etmək tövsiyə olunur: Şagirdlərə əvvəlcədən 7-8 ədəd üçbucaq, kvadrat, düzbucaqlı və dairə kəsib oyun üçün material hazırlamaq tapşırılır (bu işi texnologiya dərsində də yerinə yetirmək olar). Oyun zamanı müəllim yalnız üçbucaqları və dairələri götürüb, heç bir ardıcıllıq gözləmədən onları bir-bir şagirdlərə göstərir. Şagirdlər isə neçə üçbucaq və neçə dairə gördüklərini yadda saxlamalıdırlar. Düzgün yadda saxlayanlar qalib hesab olunurlar. Növbəti dəfə başqa fiqurları (kvadrat və düzbucaqlı, kvadrat və üçbucaq, düzbucaqlı və dairə və s.) götürməklə oyunu eyni qayda ilə

keçirmək olar. Bir neçə gündən sonra 3 fiqurla, daha sonra isə 4 fiqurla oyunu davam etdirmək olar. Belə oyunlar şagirdlərin diqqət və hafizəsini daim çalışdırır. Bu oyunu Power Point proqramı vasitəsilə həyata keçirmək qaydası göstərilir. Bunun üçün yeni slayd hazırlanır, slaydda ekranda müəyyən ardıcıllıqla müxtəlif fiqurlar canlanır. Sonra ekranda sual pəncərəsi açılır və orada belə bir sual yazılır: Sizə neçə üçbucaq, neçə dairə göstərilmişdir? Sual pəncərəsinin altında cavab üçün kiçik cavab pəncərəsi yerləşdirilir (Bunu şagirdlər barmaqları vasitəsilə də göstərə bilərlər). Şagirdlər cavabı bu pəncərəyə yerləşdirdikdən sonra düzgünlüyünü yoxlayırlar. Bunu müxtəlif üsullarla yerinə yetirmək mümkündür. Məsələn, cavab düzgün verildikdə ekranda atəşfəşanlıq, görüntüsü yaranır, səhv cavab verildikdə isə cavabın üzərindən xətt çəkilə bilər. Beləliklə, bu ardıcıllıqla müxtəlif tipli slaydlar hazırlanmış və ondan istifadə metodikası verilmişdir.

Riyaziyyat dərslərində şagirdlərin yorulduğunu hiss edən kimi rəngarənglik xatirinə, həndəsi anlayışlara həsr olunmuş şeir-tapmacalardan da istifadə etməklə şagirdləri maraqlandırmaqla tədris prosesinin səmərəliliyinə təsir göstərir. İbtidai siniflərin riyaziyyat dərslərini daha maraqlı, şagirdlər üçün asan, öyrənilən etmək məqsədilə səmərəli yollardan biri riyazi məzmunlu oyunlardan və əyləncəli çalışmalardan istifadə etməkdən ibarətdir. İbtidai təhsilin başlıca məqsədlərindən birinin şagirdlərdə fəza təfəkkürünün formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsidir. Burada həndəsi məsələlərin tətbiqi zamanı müsbət effekt əldə etmək üçün onlarla müxtəlif iş formalarının təşkil edilməsi tövsiyə olunur [2].

İnkluziv təhsilin səmərəliliyinin öyrənilməsi üçün pedaqoji eksperiment aparılmışdır. Bu eksperiment 3 mərhələdən təşkil olunmuşdur. Eksperimentin birinci mərhələsində (müəyyənedici mərhələ) şagirdlərin imkan və qabiliyyətləri, xarakterik xüsusiyyətləri, dərslik və proqramların imkanları araşdırılmış və tədqiq olunan problem baxımından metodik ədəbiyyat öyrənilmişdir. Eksperimentin ikinci mərhələsində (öyrədici mərhələ) əsas məqsəd kompyuter texnologiyasından istifadə etməklə ibtidai sinif şagirlərinin fəza təsəvvürlərinin inkişafı, həndəsi anlayışların formalaşdırılmasının səmərəli yollarını müəyyən etməkdən və təklif etdiyimiz metodik sistemin məqsədəmüvafiqliyini yoxlamaqdan ibarət olmuşdur. Eksperiementin üçüncü mərhələsində (yoxlayıcı mərhələ) məqsəd, əsasən aşağıdakılardan ibarət olmuşdur: – I-IV siniflərdə kompyuter texnologiyasından istifadə etməklə həndəsi materialın tədrisinin səmərəliliyinin eksperimentdən keçirilməsi; – təklif etdiyimiz metodikanın səmərəliliyinin bir daha yoxlanılması; – ibtidai sinif şagirdlərində öz riyazi biliklərini yeni situasiyalarda tətbiq etmək bacarığının formalaşdırılması səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi. [2].

Elmi nəticə: Nəticə olaraq inkluziv təhsildə həndəsi fiqurların öyrədilməsi prossesində müəllimin təcrübəsi ilə yanaşı, düzgün strategiyasının tətbiqi və onu reallaşdıra bilməsi inklüziv təhsilin effektiv tətbiqinin artırır. Bu zaman inklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müəllimin bilik və bacarıqları ilə yanaşı, həm də məktəbin infrastrukturu, sinif otağının həcmi və təchizatı, müəllimə kömək edəcək personalın olması, valideyn-məktəb əməkdaşlığı və digər resursların mövcud olmasından bilavasitə asılıdır. Həndəsi fiqurların öyrədilməsi zamanı uşaqların maraqlarını artıran müxtəlif tipli oyunlardan da geniş istifadə olunmalıdır.

Elmi yenilik: Bu məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, dediyimiz bu xüsusiyyətlər nəzərə alınarsa, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların həndəsi fiqurların öyrədilməsi prossesində problemlərinin həlli yolunda vacib addımlar atılmış olar.

Tətbiqi əhəmiyyət: Məqalədə qeyd olunmuş məlumatlardan həm bağçada tərbiyəçi-müəllimlərin, həm də orta məktəbdə müəllimlərin istifadəsi üçün tövsiyə edilir. Həmçinin verilmiş məlumatlardan dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, elmi-metodik ədəbiyyatın və elmi-tədqiqat işlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. "2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı". – Bakı, – 2017, 14 dekabr. – №3498
2. Əliyev, N.Ə. İbtidai sinif şagirdlərində həndəsi anlayışların formalaşdırılmasında kompyuterdən istifadə / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, – 2013. – 24 səh.
3. Qaralov Z., Osmanlı Ə., Məmmədov V. Riyaziyyat, I, II, III, IV siniflər üçün dərslik, – Bakı, – 2001.
4. https://tehsilmedia.az/kose/7803-inkluziv-thsil-haqqinda-hr-sey-mqal.html

T.M.Abishova

Methodology of Teaching Elements of Geometry to Elementary School Students in Inclusive Education

Summary

Inclusive education is aimed at developing methodologies that recognize that children are independent individuals and that each of them has their own needs during education. Inclusive education tries to formulate approaches aimed at meeting different needs during teaching.

Inclusive education ensures the equal rights of both healthy and disabled people to receive education, and this creates conditions for the protection of social equality in the society and meeting the educational and other special needs of disabled children.

According to the international practice of inclusive education, the number of students with special needs studying in one class should be 5-10%.

Key words: *inclusive education, primary class, student, elements of geometry, figures*

Т.М.Абышова

Методика преподавания элементов геометрии учащимся начальных классов в условиях инклюзивного образования

Резюме

Инклюзивное образование направлено на разработку методик, признающих, что дети являются независимыми личностями и что у каждого из них есть свои потребности во время обучения. Инклюзивное образование пытается сформулировать подходы, направленные на удовлетворение различных потребностей во время обучения.

Инклюзивное образование обеспечивает равные права как здоровых, так и людей с ограниченными возможностями на получение образования, а это создает условия для защиты социального равенства в обществе и удовлетворения образовательных и других особых потребностей детей-инвалидов.

Согласно международной практике инклюзивного образования, количество учащихся с особыми потребностями, обучающихся в одном классе, должно составлять 5-10%.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, начальный класс, ученик, элементы геометрии, фигуры*

Rəyçi: dos. X.Novruzova

Redaksiyaya daxil olub: 15.11.2024